

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS TERJESZTÉS

Folyóiratok

04/084

WANG, Jian: Chinese serials: history, characteristics, and cataloging considerations = Cat.Classif.Q. 36.vol. 2003. 1.no. 41-54.p. Bibliogr. 14 tétel.

Kínai folyóiratok: történeti jellemzőik és katalogizálási szempontjaik

Gépi dokumentumleírás; Időszaki kiadvány; Transzliterálás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A kínai időszaki kiadványok nélkülözhetetlen részét képezik azoknak az amerikai egyetemi könyvtári állományoknak, ahol az egyetemek kínai nyelvű programokat is kínálnak. Ezeket az anyagokat nemcsak a Kína-kutatók keresik, hanem a kapcsolódó területekkel foglalkozó hallgatók, oktatók és kutatók is. Az egyetemi könyvtárak, különösen amelyeknek fő gyűjtőkörét nem a kelet-ázsiai dokumentumok képezik, egyre nehezebben tudják hozzáférhetővé tenni ezeket a dokumentumokat korlátozott pénzügyi lehetőségeik és a hozzáértő katalogizálók hiánya miatt. A cikk célja a kínai időszaki kiadványok népszerűsítése, sajátosságaik ismertetése, és katalogizálásuk problémáinak bemutatása.

(Autoref.)

04/085

BROOKS, Sam: Academic journal embargoes and full text databases = Libr.Q. 73.vol. 2003. 3.no. 243-260.p. Bibliogr. 16 tétel.

A tudományos folyóiratok hozzáférhetőségének embargója és a teljes szövegű adatbázisok

Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Teljes szövegű adatbázis

Az embargó azt jelenti, hogy a folyóirat kiadója egy időre visszatartja a teljes szöveg elérhetőségét. Az aggregátornak joga van ugyan a folyóirat teljes szövegének szolgáltatására, de a kiadó a legfrissebb számok szolgáltatását egy időre (jellemzően egy héttől egy évig terjedő időszakra) befagyasztja.

Az aggregált adatbázisokban azért nőtt meg az embargós folyóiratok száma, mert általánosságban véve megnőtt a teljes szöveggel elérhető folyóiratok mennyisége. Az embargóidőszakot övező félreértések körébe tartozik, hogy az embargó (azaz a kurrens számok visszatartása) csökkenti az információk elérését. Ezzel szemben olyan folyóiratokról szóló információk váltak hozzáférhetővé, amelyek másképp nem lennének hozzáférhetőek az aggregált adatbázisokban. Az embargók arra szolgálnak, hogy a kiadók megőrizzék a hagyományos nyomtatott és elektronikus folyóirataikra való előfizetéseket. A teljes szövegű adatbázisok és az elektronikus folyóiratok különböző források. Az embargók használata érvényes az egyik elektronikus forrásban, de nem érvényes a másokban.

A folyóiratok embargója nélkül az adatbázisokba nem áramlott volna be olyan nagy mennyiségű, ed-

dig nem szereplő, teljes szövegű forrás, mint amennyi ma elérhető. Az történt volna, hogy sok, korábban meglévő teljes szövegű forrás szolgáltatását lezárták volna, vagy teljesen eltávolították volna azokat az adatbázisokból.

Az aggregált adatbázisokban feltétlenül szükségesé vált az a funkció, hogy a bibliográfiai információtól csatolás révén el lehessen eljutni a (könyvtár által előfizetett) e-folyóiratban szereplő cikk teljes szövegéhez. Az egyes folyóiratok esetében fennálló embargó ellenére a csatolási lehetőségek jóvoltából az előfizetéssel rendelkező egyetemek hozzá tudnak férni mind a terjedelmes archív-állományhoz, mind a kurrens számok teljes szövegéhez: mégpedig vagy az adatbázison keresztül, vagy a csupán a hivatkozást tartalmazó találati eredményből az általuk előfizetett forrásban található teljes szövegre mutató csatolással.

Az aggregátorok igyekeznek egy-egy szakterület magfolyóiratait szolgáltatni, ezek megállapításához különböző rangsorokat, előfizetési elemzéseket, a használók visszacsatolásait használják fel. Ugyanígy döntenek arról, mely folyóiratok esetében szolgáltatassanak nagy visszamenőleges állományt.

Az embargós folyóiratok százalékos aránya félrevezető statisztikai adat. Fontosabb azt elemezni, hogy mekkora a lektorált teljes szövegű folyóiratok teljes száma, és azon belül az embargósok és a nem embargósok száma. Az embargó tényét az adatbázisok folyóiratjegyzékeinek tartalmazniuk kell.

Csatolások révén viszont zökkenőmentesen elérhetőek azok embargós folyóiratok, amelyek az adatbázisok kurrensen indexelnek, ugyanis elvezetnek a könyvtár elektronikusfolyóirat-gyűjteményében szereplő megfelelő teljes szöveghez.

A könyvtáraknak a szerző szerint, aki az EBSCO aggregátor elnökhelyettese, el kell fogadniuk az embargó tényét. Azt kell okosan mérlegelniük, hogy kívánna-e egy kis időeltolódással hozzáférni az indexelt és referált tartalomhoz, valamint a kumulált PDF formátumú visszamenőleges fájlokhoz, a tel-

jes szöveghez, vagy pedig egyáltalán nem igénylik a teljes szöveget.

(Hegyközi Ilona)

Audiovizuális és elektronikus információhordozók

04/086

WITTENBACH, Stefanie – HUGHES, John: Everything you always wanted to know about electronic journals but were afraid to ask = Ser.Lib. 44.vol. 2003. 1/2.no. 11-24.p. Bibliogr. 15 tétel.

Amit mindig tudni akartál az elektronikus folyóiratokról, de nem merted megkérdezni

Elektronikus folyóirat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk alapjául szolgáló workshop helyszíne a Kaliforniai Egyetem, Riverside (UCR) könyvtára, célja pedig könyvtárosok bevezetése volt az elektronikus folyóiratok kezelésébe.

Ma a kiadók legtöbb folyóiratukat online formában is kínálják. Néhány kiadónál nem is lehet kizárólag a nyomtatott formára előfizetni. A két forma párhuzamos előfizetése általában 5-10%-kal drágább, mint csak az egyiküké, melyek ára ugyanaz. Alkalmazzák még az adatbázisoknál megszokott módszert, hogy az ár az egyszerre biztosítható elérések számától függ. Közkönyvtáraknál sokszor az ellátott lakosságszámot, felsőoktatási könyvtáraknál a megfelelő szakok hallgatóinak számát veszik alapul. Az ár függhet továbbá attól, mekkora területen biztosítják az elérést. E megoldással rokon az IP-címeken alapuló árképzés.

Konzorciumokban az egyes könyvtárakra háruló terheket sokféleképpen szabályozzák. A Kaliforniai Digitális Könyvtár (California Digital Library, CDL) nevű konzorcium tagjai közösen fizetnek az online tartalomért és egyénileg a nyomtatott folyóiratokért. A kiadók egy része ezt azáltal teszi lehetővé, hogy a párhuzamos előfizetés díjában megállapítja a nyomtatott és az online változatra vonatkozó adatot. Az árképzési struktúrák könnyebb kezelhetőségével a Könyvtári Konzorciumok Nemzetközi Szövetsége (International Coalition of Library Consortia, ICOLC) foglalkozik, legutóbb 2001-ben tette közzé ajánlását.

Az aggregátorok több kiadótól származó online tartalmakat – általában ingyenes referátumokat – gyűjtenek össze egységes felületen és keresőrendszerrel. Biztosítják a szövegek elérését adatbázisokból és indexekből, a PURL forrásazonosítók használatát és a használati statisztikát. Ilyen a Springer-Link, a Project Muse, a Catchword/Ingenta, a JSTOR, az EBSCOHost és a Swetsnet Navigator.

A hozzáférés kapcsolódhat IP-címhez, vagy lehet jelszavas. Utóbbi esetben az ún. proxy szerver a távoli felhasználó gépéhez is ideiglenesen a szolgáltató könyvtár gépének IP-címét rendeli. Mivel ilyenkor a felhasználó tevékenységét követni lehet, a licencszerződés adatvédelmi kitételével is kiegészül. A könyvtárak általában előzők-képernyőkön hívják fel olvasóik figyelmét az elektronikus folyóiratok használatának szabályaira.

Az állománygyarapításnak van számos, csak elektronikus folyóiratokra jellemző szempontja. Például: tükrözi-e a nyomtatott változatot; van-e archívum; annak elérése külön pénzbe kerül-e; van-e benne tiltott tartalom; valamint milyen lehetőségek vannak keresésre, letöltésre, nyomtatásra, a találatok elküldésére; mutathatnak-e a cikkekre linkek különböző referáló adatbázisokból és indexekből és az OPAC-ból. Ez utóbbi lehetőség éppen jelenleg van terjedőben.

Amint egy tanulmány rámutatott, az elektronikus folyóiratok kezelése munkaigényesebb, és a munkafolyamatok, szolgáltatások fejlettebb koordinációját igényli, mint a nyomtatottaké. Célszerű lenne, ha a könyvtárakban egy dolgozó kezében összpontosulna minden, az elektronikus forrásokkal kapcsolatos ügy, de ez nem mindig lehetséges.

A gyűjteményfejlesztés, tartalom és elérés kérdéseiben még a vásárlás előtt dönteni kell, ennek egyik módja a próba. Az értékelésből nem maradhatnak ki az ingyenes folyóiratok sem. Az UCR-en egy webes próbaoldal áll rendelkezésre az egész személyzet számára. Ha a gyűjteményszervezők döntöttek az előfizetésről, az állománygyarapítók ellenőrzik a licencszerződés szövegét és véglegesítik a kiadóval vagy terjesztővel. Ha a nyomtatott változatra is van előfizetés, konzultálni kell az előfizetési ügynökséggel. Bizonyos konzorciumokban az új előfizetést be kell jelenteni a többi tagnak. Ezek után az olvasószolgálatot tájékoztatni kell az elérés mikéntjéről, az esetleges könyvtárközi dokumentumszolgáltatási korlátozásokról és egyéb tudnivalókról.

Az elektronikus források adminisztrációjához sok könyvtár az OPAC-tól független adatbázisokat alakít ki. Különböző cégek (Jake, Serials Solutions, TDNet) már kínálnak erre szolgáló szoftvereket. Ezekből lekérdezhető, hogy adott folyóirat mely szolgáltatások keretében érhető el, valamint kezelik a nyomtatott és online változat közti relációt és az előfizetések adatait. Egyelőre hiányoznak a műszaki adatokat is nyilvántartó rendszerek. Van példa a licencszerződések központi nyilvántartására is, ilyen Pennsylvania államban az ERLIC adatbázis.

Az online folyóiratok könyvtári szolgáltatása a későbbiekben is problémákat vethet fel. Ha az elérés megszűnik, ennek oka lehet, hogy a folyóirat már nem ingyenes, URL-je megváltozott vagy már más aggregátor szolgáltatja. A személyzet képzése igen fontos, de nehéz feladat is, mert az egyes folyóirat-csomagok feltételrendszere igencsak különböző.

A katalogizálás egyik központi kérdése, hogy a két forma külön-külön rekordot kapjon-e. Az egyetlen rekord (rendszerint a nyomtatotté) mellett szól az egységesség; a kettős rekord előnye, hogy az online állományrész könnyebben kezelhető. Az állományadatok regisztrálására is többféle gyakorlat van. Az URL-ek karbantartása a bibliográfiai rekordokban megoldható URL-ellenőrző programokkal. Aggregátorok esetén erre nincs szükség, mert a rekordokba beépített PURL azonosítók a megváltozott internet-címekeket is követik.

A statisztikákban ma még nem egyértelmű, hogyan kell a párhuzamos előfizetéseket elkönyvelni. Ennek megoldását a nyomtatott folyóiratok – kényszerű – lemondása és az egy címre jutó fajlagos költségszámítások sürgetik. Az olvasószolgálatnak különféle eszközökkel fokoznia kell az elektronikus folyóiratok használatát, e költséges és munkaidőesztelen dokumentumtípus ugyanis csak kellő kihasználtság mellett gazdaságos. A gyűjteményszervezési döntésekhez nélkülözhetetlen használati statisztika nem minden online folyóiratnál áll rendelkezésre, mert a kiadók nem, vagy csak összevontan szolgáltatnak adatot. A csak kötetszinten mérhető nyomtatott és a cikkenként figyelhető online változat kihasználtságának összevetése módszertani problémákat is felvet. Jelenleg az ICOLC dolgozik a módszer szabályozásán; hasonló céllal indult a COUNTER projekt.

(Vajda Henrik)

04/087

CHU, Heting: Electronic books: viewpoints from users and potential users = Libr.Hi Tech. 21.vol. 2003. 3.no. 340-346.p. Bibliogr.

Elektronikus könyvek a használók nézőpontjából

Elektronikus könyv

Bár az első elektronikus könyv megszületését Alan Kay már 1968-ban megjósolta, a nagyközönség és

a piac csak az ezredfordulón találkozott vele; ekkor jelentek meg az olvasóeszközök és a speciáliszoftverek is, és e-könyvek kiadásával és terjesztésével foglalkozó cégek (pl. a netLibrary) létesültek. Az elektronikus könyv diadalútja azonban csak rövid ideig tartott, a gazdasági recesszió következtében több cég, köztük a netLibrary is tönkrement. Méltán vetődik fel a kérdés, túlél-e az elektronikus könyvek ezeket a nehéz időket, és lesz-e jövőjük, ha majd kedvezőbbre fordul a helyzet.

Mivel az említett külső és negatív tényezők ellenére az e-könyvek jövője jórészt a elektronikus könyveken áll vagy bukik, a tanulmány szerzője kérdőíves felmérést készített a New York állambeli Long Island Egyetem (LIU) könyvtártudományi tanszékének (Palmer School of Library and Information Science) 27 felsős diákja és doktorandusza között, hogy feltárja, mi motiválja őket ebben az átmeneti időszakban az elektronikus könyvek használatára (vagy éppen negligálására). Az elektronikus könyvekről rendelkezésre álló szakirodalom, felmérések és vizsgálatok áttekintése után a szerző kilenc kérdésből álló kérdőívére adott válaszokat ismerteti és elemzi.

A diákoknak mindössze egyharmada olvasott csupán addig e-könyveket, és valamennyien könyvtárból vagy ismerőstől kölcsönözték ki ezeket, senki sem vásárolta meg. A használat okai között a keresetőséget említették elsősorban, és azt, hogy folyton rendelkezésre állnak. (Az elektronikus dokumentumokat nem olvasók számos okot említettek: nehezen olvasható, nehéz keresni benne, külön eszöközt igényel, nincs elég érdekes cím.) A megkérdezettek kétharmada szeretne majd alkalomadtán megismerkedni az e-könyvekkel, bár néhányan ehhez feltételeket szabtak (ha olcsóbb és jobban olvasható lesz, nagyobb a választék), hárman pedig nem válaszoltak.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy az e-könyv még nem tekinthető a publikálás egyik fő formájának, népszerűsége csak fontos és érdekes

művek megjelenésével és szélesebb ismertsége révén nőhet. A fenti kérdőíves vizsgálatnál figyelembe kell venni, hogy mindössze 27 fős mintával készült, ennek megfelelően kell eredményeit értékelni. (A függelékben a kérdőív is megtalálható.)

(Murányi Lajos)

04/088

HOOREBEEK, Mark: eBooks, libraries and peer-to-peer file-sharing = Aust.Libr.J. 52.vol. 2003. 2.no. 163-168.p. Bibliogr.

E-könyvek, könyvtárak és az internetes fájlterjesztő programok veszélyei

Elektronikus könyv; File-szervezés -gépi; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

A Napstert, ezt a zenei fájlokat cserélő internetes szolgáltatást, 1999-ben indította az akkor 19 éves főiskolai hallgató, Shawn Fanning. A Napster szervere minden beérkező kérésre más számítógépeken megkereste a megfelelő MP3 formátumú fájlt, majd létrehozta az átvitelhez szükséges kapcsolatot. Ahogy e lehetőséget egyre többen ismerték, az elérhető fájlok száma és forgalma exponenciálisan nőtt. Pályájának csúcán a Napster egymilliárd MP3-fájl közül több milliót továbbított. E módszer azonban megkerülte a zenei ipart és a terjesztőket is. A szellemi tulajdon ingyenes és korlátlan cseréjére az ágazat nem hasonló szolgáltatás beindításával, hanem jogi lépéssel válaszolt: 1999 decemberében az Amerikai Lemezgyártók Társasága (RIAA) beperelte a Napstert.

Az USA Legfelsőbb Bíróságának 1984-es határozata nyomán az állampolgárok a televízió műsorairól és filmfelvételekről otthonukban készíthettek másolatot. A többi hordozó védelme is ennek mintáját követte, az Európai Parlament 2001-ben hozott határozatot e szellemben. A RIAA álláspontjának hatására – mely szerint a tökéletes digitális másolatok világában ez nem maradhat így – élénk jogvita bontakozott ki. 2002 májusára a Napsternek be kel-

lett szüntetnie tevékenységét, de megjelentek teljesen decentralizált, internetről letölthető programok, melyek már bármilyen típusú állományt cserélnek, zenét, DVD-t, programokat és e-könyveket egyaránt. E programok – számuk ma 81; pl. XoloX, KaZaA, eDonkey, Gnutella – hallatlanul népszerűek.

A könyvkiadók jövője ugyancsak bizonytalan. A kalóz könyvterjesztés két fő módja elektronikus könyvek védelmének feltörése, illetve a nyomtatott könyvek beszkennelése. A bestsellerek elektronikus kiadását már szándékosan lassítják, ezért jelenleg az utóbbi módszer dominál. Az Envisional nevű, digitális joggal foglalkozó brit cég 2001. augusztusi felmérése szerint 7300 mű került az internetre a szerzői jogok kijátszásával. Rövid távon növekvő tendenciával számolhatunk, igaz, az olvasóközönség érdeklődése egyelőre nem nagy. Elektronikus könyvek védelmének feltörése már vezetett bírósági eljáráshoz az USA-ban. Egy orosz cég által fejlesztett és értékesített szoftver alkalmas volt az Adobe programmal működő virtuális könyvtárakból való korlátlan másolásra, megsértve ezzel a Digital Millennium Copyright Act (DMCA) nevű jogszabályt.

A fájlok biztonságos titkosítása, a kódokat feltörni igyekvők nagy számát tekintve, megoldhatatlannak tűnik. A szabályozást jogi eszközökkel kell megoldani. A felelősség megállapítása jogilag akkor problematikus, ha nincs központi szerver, a sokféle és változékony csereszoftvert, illetve telepítéseiket ugyanis képtelenség nyomon követni. E kérdések tükröződnek az Európai Parlament jelenlegi törvénykezésében is. Videófelvételek, hangszalagok és CD-k magáncélú másolása továbbra is engedélyezett, a könyvtárak, az oktatási és szociális intézmények pedig oktatási céljaikra szintén készíthetnek másolatot.

Elektronikus könyveknél problémát lényegében a tudományos kiadványok okoznak, minthogy kedvvelésből a legtöbb ember legfeljebb néhány bekez-

désnyi szöveget olvas képernyőről. A gyorsan avuló és drága tudományos szakkönyvek másolása – nem kis részben egyetemi hallgatók által – azonban érzékenyen érinti a kiadókat. Az elektronikus könyveket megjelentető és belőlük virtuális könyvtárat fenntartó Cavendish jogi kiadó az Adobe céggel együtt már dolgozik egy tökéletesebb védelmi rendszeren. Az egyetemi könyvtáraknak már világszerte figyelemre méltó elektronikus könyvvállománya van. A tudományos kiadók tőlük várják a kalózmásolatok számának mérséklődését. Ha ugyanis a könyvtár fizet a kiadónak, a hallgató jogszerűen töltheti le a könyvet. Ezzel mindegyik fél jól jár, kivéve a nyomtatott tudományos kiadványokat.

(Vajda Henrik)

04/089

URQUHART, Christine – THOMAS, Rhian – ARMSTRONG, Chris [et al.]: Uptake and use of electronic information services: trends in UK higher education from the JUSTEIS project = Program. 37.vol. 2003. 3.no. 168-180.p. Bibliogr.

Hogyan használják az elektronikus információs szolgáltatásokat a brit felsőoktatásban? A JUSTEIS projekt eredményei

Egyetemi hallgató; Egyetemi oktató; Elektronikus publikáció; Felmérés [forma]; Használói szokások; Számítógép-hálózat

A JUSTEIS (JISC user surveys: trends in electronic information service) projekt célja az első három

ciklusban (1999-2002) az elektronikus információs szolgáltatások használatának a felmérése volt a brit felsőoktatásban, hogy a trendek és speciális igények alapján a szolgáltatásokat minél hatékonyabban lehessen megtervezni. A célok a következők voltak: milyen szolgáltatásokat használnak a hallgatók és oktatók; hogyan tervezi meg a könyvtár, hogy mit akar beszerezni, és hogyan kívánja elősegíteni annak használatát; hogyan reklámozzák a könyvtári és információs intézmények honlapjukon a szolgáltatásokat. Az elmúlt három év felmérési eredményei következőket mutatják: az elektronikus szolgáltatások növekvő népszerűségnek örvendenek; a használók elfogadják az információkeresés keresőgépes modelljét; az egyetemi könyvtárak fontos szerepet játszanak az elektronikus szolgáltatások használatának előmozdításában. A következtetések és ajánlások elsősorban annak szükségességét fogalmazzák meg, hogy a könyvtárak az elektronikus szolgáltatások használatához szükséges jártasságok oktatását az egyes tudományágaknak és az intézménytípusoknak megfelelően építsék be a képzési tananyagba.

(Autoref.)

Lásd még 12-12, 20, 27-28, 34, 39, 45, 48, 73, 75, 78, 80, 90, 92